

SIME PERIČIĆ

JEDAN NEUSPJELI POKUŠAJ RIJEČANINA VINCENZA D'ANDRÈ

I

Premda se ovdje radi, kako je rečeno u naslovu, o neuspjelom pokušaju, njegov značaj ipak zaslužuje da se o njemu kaže nekoliko riječi. To tim više što je riječ o jednom privrednom pokušaju osnivanja manufakture u prvoj polovini XIX stoljeća u Dalmaciji, kada je ova u tom pogledu bila nerazvijena, potpuno zapuštena.

Riječ je, naime, o pokušaju osnivanja jedne »tvornice« zemljanog posuđa u Zadru od strane riječkog industrijalca, valjda francuskog porijekla, Vincenza d'Andrè, u četvrtom desetljeću prošlog stoljeća. Podaci o tom planiranom poduhvatu crpljeni su u Historijskom arhivu u Zadru, ali, na žalost, nisu svi dokumenti sačuvani. To je razlog što će ovaj mali napis imati karakter fragmenta, a ne cjelovitog prikaza spomenute akcije. Držimo da je i to bolje negoli potpuna šutnja, budući da ovo ne spominju povjesničari tadašnje zadarske i dalmatinske privrede. Upravo stoga i donosimo ovu informaciju.

II

Dalmatinska prerađivačka privreda u prvoj polovini XIX stoljeća bila je stvarno neznatna, pa se zato ovdje osjećala velika potreba mnoge manufakturne robe, koja se inače kupovala za skupe novce od stranih trgovaca. Zato je Dalmacija upravo vapila za vlastitom proizvodnjom takve robe, koja je, međutim, hodala vrlo sporim korakom.

Slabost dalmatinske privredne djelatnosti je, čini se, realno procijenio riječki privrednik Vincenzo d' Andrè, koji je, kako sam kaže, dvadesetak godina vodio »tvornicu« zdjela (pignate vernisatte) u Rijeci, proizvodeći najviše za potrebe mjesne, tamošnje rafinerije šećera.¹ Budući da su ti proizvodi na riječkom tržištu tada slabije prodavani,

¹ Historijski arhiv u Zadru (HAZd), Spisi Registrature Namjesništva za 1833, kat. II, br. 7641, dopis Predsjedništva vlade u Rijeci od 23. III 1833.

to je krajem 1832. godine spomenuti preko Predsjedništva gubernija u Rijeci izrazio želju da u Dalmaciji osnuje jednu »tvornicu« glinenog posuđa (de'vasi d'argilla).² Pri tome je odmah napomenuto da isti želi na trošak dalmatinske vlade izvršiti neophodan uviđaj i istraživanje u pogledu količina i kakvoće sirovina. Dalmatinska vlada je na to pristala, jer je upravo tada slična ideja zaokupljala tamošnje upravljače.

Poslije obostranog pristanka d' Andrè je u ljeto 1833. god. došao u Dalmaciju i obavio mnoge eksperimente s različitim vrstama zemlje, odnosno sondiranje sirovine. To mu nije bilo teško, jer je na otoku Ižu i u Bukovici bilo odličnog materijala, sirovine za pravljenje posuđa, budući da je tamo postojala njegova stoljetna tradicija. Ujedno je angažirao nekog Luigia Boschio, koje je tada radio slična ispitivanja za račun vlade, da mu dopremi u Zadar sirovinu iz Korčule, kako bi on mogao na jednom mjestu obavljati sva ispitivanja. Nakon stanovitog rada on je rezultate svojih eksperimenata izložio dalmatinskoj vladi kao financijeru; ovi su sigurno zadovoljili obadvije strane jer je d' Andrè odmah kao uvjet za osnivanje jedne takve radionice zatražio besplatan lokal, odnosno prostorije na rok od osam godina i stanoviti kredit koji bi on vratio u dvije godine računajući od trenutka aktiviranja radionice.

Njegovi su primarni uvjeti prihvaćeni, pa je 27. rujna 1833. godine napravljen o tome ugovor, koji zbog njegove specifičnosti donosimo gotovo u cjelosti:³

»In esecuzione al Governiale Decreto 25. settembre cad. No 16433/5907 con cui venne concesso gratuitamente il locale della soppressa Chiesa di San Giorgio in questa Città, nonchè l'imprestito di un capitale di fiorini duecento in moneta di convenzione a Vincenzo D'Andrè qm Giuseppe fabbricatore di Terraglie a Fiume, onde piantare una fabbrica di Stoviglie, l'I. R. Procura Camerale da una, ed il suddetto Vincenzo d'Andrè e Pietro Battara qm Antonio di Zara fidejussore personale dall'altra, sono divenuti alla stipulazione del seguente

Contratto

I Vincenzo d'Andrè qm Giuseppe da Fiume prende impegno e si obbliga di attivare in questa Città entro mesi sei, cioè prima dell'espriro del mese di Marzo del venturo anno 1834 una fabbrica di Stoviglie d'ogni sorta.

II L'I. R. Procura camerale promette a nome dell'Erario di concedere al D'Andrè il locale della soppressa Chiesa di Sn Giorgio ove dovrà essere piantata la fabbrica, di cui trattasi, nonchè di fargli enumerare dal fondo d'Industria amministrato da questa I. R. Tesoreria camerale fiorini **duecento** in moneta di convenzione, e ciò subito che il presente Contratto avrà riportato l'approvazione dell'Eccelso Governo.

² HAZd, Spisi Registrature Namjesništva, II, br. 7641, dopis d'Andrèa Vladi u Rijeci od 1. XII 1832, odnosno riječkom Magistratu od 24. II 1833.

³ HAZd, Spisi Registrature Namjesništva, 1833, II, 7641; 1834, II, 3461.

- III Il locale suddetto viene gratuitamente concesso al d'Andrè per soli anni **otto**, cioè a tutto settembre dell'anno 1841. — Egli però dovrà far seguire a tutte di lui spese li restauri di cui il locale stesso avesse di bisogno, senza pretendere dall'Erario alcuna indennizzazione, come pure riconsegnarlo dopo spirati gli anni otto nello stato in cui lo riceverà, al quale effetto sarà ereto Processo verbale dell'atto di consegna da un'Impiegato dell' I. R. Direzione delle pubbliche costruzioni.
- IV Il D'Andrè si obbliga di fare la restituzione delli fiorini **duecento**, de quali all'articolo II del presente Contratto, in due eguali rate annue di fiorini cento l'una decorribili dal momento in cui avrà attivata la fabbrica, come all'articolo I.
- V Qualora il D'Andrè mancasse all'impegno assunto di stabilire e mettere in attività la Fabbrica di Stoviglie al tempo convenuto all'articolo I, l'Erario avrà diritto di ricercare immediatamente la restituzione del Capitale delli fiorini duecento, come pure di ripetere contemporaneamente dal D'Andrè il pagamento della pigione del locale concedutogli, come all'articolo II, in ragione di annui fiorini trenta per tutto il tempo che lo avrà tenuto.
- VI Pietro Battara qm Antonio possidente di questa Città rattificando il tenore degli articoli IV e V del presente Contratto si costituisce a favore del d'Andrè fidejussore insolidato.⁴

Dakle, ugovorom su utanačeni svi uvjeti i obaveze stranki, koji su, vjerujemo, bili dosta realni, odnosno ostvarljivi. Prema tome je tvornica trebala proraditi već u ožujku 1834. godine.

Budući da se d' Andrè obvezao da će njegovi proizvodi biti jeftiniji od onih koje su ovdje prodavali talijanski trgovci — brodari, to se odmah pristupilo realizaciji uvjeta spomenutog ugovora. Krajem 1833. god. dalmatinska vlada je ustupila zgradu bivše kapelice Sv. Jurja u Zadru Vincenzu d' Andrè na osam godina u svrhu podizanja njegove »officine«, radionice »dè'vasellami di terra«.⁵ Kako je ta zgrada bila u derutnom stanju, to ju je on na svoj trošak bio dužan restaurirati; najviše je bio uništen krov, zato je bilo potrebno oko 260 fiorina. D' Andrè je potreban građevinski materijal dovezao iz Rijeke, jer ga je tamo jeftinije nabavio.⁶ Međutim restauracija dotične zgrade zahtijevala je neočekivano velike troškove, pa je oko njihova namirivanja nastao spor.⁷ Kako je to prekoračilo financijske mogućnosti d' Andrèa pa je zatražio od ovdašnje, dalmatinske vlade pomoć u visini od 600 forinta u svrhu obnove zgrade i kompletiranje radionici neophodnih sprava i drugog inventara. Demanij mu je odobrio samo samo 300 forinta, ali isključivo za restauraciju zgrade.⁸

⁴ Čudna je činjenica, pa pomalo i sumnjiva, da jedan čovjek kao što je d'Andrè ne zna pisati, nego se umjesto njega na tako važnom dokumentu kao što je ovaj ugovor potpisuje druga osoba u njegovo ime, a on svojom rukom samo pravi znak križa.

⁵ HAZd, Spisi Registrature, 1734, I (93) 34661.

⁶ Isto, 5574, 5908.

⁷ HAZd, Spisi Registrature, 1834, I/6, 6827.

⁸ Isto, 20838.

Sve to, čini se, nije bilo dovoljno za njegove planove, pa je onda sredinom 1834. godine izjavio da će, ako ne dobije traženu pomoć, odustati od naumljenog projekta i vratiti se u Rijeku.⁹ U međuvremenu su poslovi na obnovi kapelice tekli; dapače, bile su sagrađene peći za potrebe buduće radionice, koje su sagradili domaći, zadarski zidarski poduzetnici David Ilić i Petar Jakovljević.¹⁰ Vjerojatno je i pored svih nedaća, tijekom 1834. godine ta radionica započela proizvodnjom, jer se tada d' Andrè naziva zadarskim tvorničarom, a ne riječkim, kako je to bilo prije. Ako je to točno onda je to mogla biti samo probna proizvodnja, budući da stvarnih podataka o tome nemamo. Na takvu konstataciju nas navodi činjenica što spomenuti ugovor nije doživio nikakve promjene, koje su u protivnom bile neizbježne.

Na drugoj strani, ulaganja d' Andrèa bila su tolika da su ga potpuno novčano iscrpla. Njegova je novčana nemoć bila takva da nije bio u stanju podmiriti svoje ugovorne obaveze. Naime, on nije na vrijeme vladi u Zadru povratio prvu ratu pozajmice, koju je trebao isplatiti do kraja ožujka 1835. godine, a isto je bilo s drugom ratom slijedeće godine.¹¹ Međutim, d' Andrè je sredinom 1836. godine tražio od vlade zajam od 50 forinta za nabavku sirovine ili samog zemljanog posuđa,¹² ali su time prestala njegova potraživanja.

Kasnije više nema nikakvih vijesti, osim što se na jednom mjestu maglovito spominje ime njegova sina.¹³ Vjerojatno je spomenuti d' Andrè bankrotirao, pa je njegove ugovorne obaveze i dugovanja morao nadoknaditi jamac Battara; na žalost, o tome nemamo arhivske potvrde, jer je na taj predmet naglo pao veo tajanstvenosti iz nepoznatih nam razloga.

III

Kako smo vidjeli i pored obostrane dobre volje i nastojanja, propao je još jedan pokušaj osnivanja tvornice, radionice zemljanog posuđa u Dalmaciji,¹⁴ premda je takva roba bila zaista konjunkturna na

⁹ Isto, 12510.

¹⁰ Isto, 8506.

¹¹ HAZd, Spisi Registrature, 1835, II (7066), 8953, 9245.

¹² Isto, 1836, II 7404, 12205. — On je novac tražio kao predujam za neke poslove i potrebe oko »tvornice« stalno, ali mu, naravno, nije udovoljavano (HAZd, Prezidijalni spisi Namjesništva, 1834, VI/3, br. 77; 1835, VI/3, br. 1867).

¹³ Naše nastojanje oko doznavanja njegove sudbine nisu urodila plodom, jer u matičnim knjigama Historijskog arhiva u Rijeci nije zabilježena njegova smrt niti ima kakvih vijesti o njemu u spisima riječkog Gubernija.

¹⁴ Naime, još u XVIII stoljeću je Giovanni Moller u Splitu osnovao radionicu zemljanog posuđa koja je bila uništena požarom, pa više nije obnavljana. Na samom početku XIX stoljeća, 1802. i 1806. godine, učinjeni su pokušaji osnivanja jedne takve »tvornice« u Zadru, ali te ideje nisu bile ostvarene (HAZd, Spisi austrijskog fiskalnog savjetnika, svež. VII, br. 133, 145; Spisi kraljevskog fiskalnog savjetnika, svež. X, br. 84)

ovdašnjem tržištu. To je bila dobra prilika da jedna davna ideja bude konačno realizirana i pokrajina bude barem djelomično zadovoljena tim kućanskim artiklima. Da ta ideja nije do kraja oživotvorena krivnja leži u nedovoljnoj angažiranosti novčanih sredstava od strane dalmatinske vlade u Zadru, koja je inače tada raspolagala stanovitim sumama predestiniranim upravo za unapređenje pokrajinske industrije. Na drugoj strani, d'Andrè nije bio realan u svojim planovima i novčanim mogućnostima, pa mu se zato i moglo dogoditi da ne može udovoljiti u cjelosti utanačenim ugovornim obavezama i, po svoj prilici, doživjeti potpuni novčani debakl.

Tako je i onako proizvodno nerazvijena Dalmacija morala prihvatiti još jedan poraz na polju njenog pokušaja industrijalizacije i ulaganja kapitala uopće.

RIASSUNTO

Nella prima metà del secolo XIX diversi settori dell'economia della Dalmazia erano deficitari; tra l'altro, per l'acquisto di recipienti di terra cotta, si doveva ricorrere ai mercanti italiani. Nell'intenzione di sopperire a questa mancanza, l'uomo d'affari fiumano Vincenzo D'Andrè tentò di fondare a Zadar (Zara) un laboratorio — una »fabbrica« — destinati a questo genere di prodotti, investendovi capitale proprio e quello ottenuto a tale scopo dal governo dalmata di Zadar (1833—1835). Tutto ciò, evidentemente, non fu sufficiente alla realizzazione di un'impresa di tal portata e il D'Andrè, in circostanze ancora poco chiare, rinunciò al progetto. Fallì così un altro tentativo di creare in Dalmazia una manifattura di questo tipo, con per conseguenza l'ulteriore subordinazione ai produttori italiani.